

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 34

Михайло АЛЕКСАНДРОВ

кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, пров. Є. Гуцала, 4А, м. Київ, 01011

ORCID: 0000-0001-9574-232X

DOI: 10.32782/LST/2023-1-3

Бібліографічний опис статті: Александров, М. (2023). Правове регулювання участі сил національного спротиву в заходах військово-патріотичного виховання: досвід Естонії. *Law. State. Technology*, 1, 21–26, doi: 10.32782/LST/2023-1-3

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ СИЛ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ В ЗАХОДАХ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: ДОСВІД ЕСТОНІЇ

Метою дослідження, проведеного в межах статті, є вивчення досвіду Естонської Республіки щодо правового регулювання участі сил національного спротиву в заходах військово-патріотичного виховання. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю удосконалення форм діяльності сил національного спротиву України та його участі в національно-патріотичному та військово-патріотичному вихованні. Увага в дослідженні приділена участі естонської організації «Спілка оборони Естонії» (Kaitsealiit) та її структурних підрозділів у заходах військово-патріотичного виховання та підтримання готовності населення Естонії до оборони.

Дослідження проводилося за допомогою емпіричних і теоретичних методів. Зокрема, для визначення особливостей правового регулювання участі структур національного спротиву Естонії в заходах військово-патріотичного виховання застосовувався метод правового аналізу. Практичні результати участі розглянутих у статті організацій в заходах патріотичного виховання визначені за допомогою методу спостереження. Визначення можливості впровадження естонського досвіду у діяльність вітчизняних складових національного спротиву проведено за допомогою методу порівняльно-правового аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні розуміння ролі сил національного спротиву Естонії у заходах військово-патріотичного виховання та визначенні можливості імплементації такого досвіду в Україні.

У висновках визначено особливості правового регулювання участі сил національного спротиву Естонії в заходах військово-патріотичного виховання, до яких належать державна підтримка діяльності добровольчих територіальних організацій оборони та створення належної нормативно-правової бази щодо їх діяльності. Подальші дослідження можливі за напрямом розроблення правового механізму впровадження естонського досвіду в діяльність Сил територіальної оборони України та молодіжних організацій.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, національний спротив, сили територіальної оборони, Кайтселіт, правове регулювання, підготовка до оборони.

Mykhailo ALEKSANDROV

PhD in Law, Senior Researcher, Leading Researcher, State Research Institute MIA Ukraine, Y. Hutsala lane, 4A, Kyiv, Ukraine, 01011

ORCID: 0000-0001-9574-232X

DOI: 10.32782/LST/2023-1-3

To cite this article: Aleksandrov, M. (2023). Pravove rehuliuвання uchasti syl natsionalnoho sprotyvu v zakhodakh viiskovo-patriotychnoho vykhovannia: dosvid Estonii [Legal regulation of the participation of national resistance forces in military-patriotic education activities: the experience of Estonia]. *Law. State. Technology*, 1, 21–26, doi: 10.32782/LST/2023-1-3

LEGAL REGULATION OF THE PARTICIPATION OF NATIONAL RESISTANCE FORCES IN MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION ACTIVITIES: THE EXPERIENCE OF ESTONIA

The purpose of the research carried out within the article is to study the experience of the Republic of Estonia regarding the participation of national resistance forces in measures of military-patriotic education. The relevance of the study is due to the need to improve the forms of activity of the national resistance forces of Ukraine and its participation in national-patriotic and military-patriotic education. The study pays attention to the participation of the Estonian organization «Estonian Defense League» (Kaitseliit) and its structural units in measures of military-patriotic education and maintaining the readiness of the population of Estonia for defense.

The research was conducted using empirical and theoretical methods. In particular, the method of legal analysis was used to determine the specifics of the legal regulation of the participation of Estonian national resistance structures in military-patriotic education activities. The practical results of the participation of the organizations considered in the article in patriotic education measures were determined using the observation method. Determination of the possibility of introducing the Estonian experience into the activities of domestic components of the national resistance was carried out using the method of comparative legal analysis.

The scientific novelty of the research consists in improving the understanding of the role of the national resistance forces of Estonia in measures of military-patriotic education and establishing the possibility of implementing such experience in Ukraine.

The conclusions define the peculiarities of the legal regulation of the participation of the national resistance forces of Estonia in military-patriotic education measures, which include state support for the activities of voluntary territorial defense organizations and the creation of an appropriate regulatory and legal framework for their activities. Further research is possible in the direction of developing a legal mechanism for the introduction of Estonian experience into the activities of the Territorial Defense Forces of Ukraine and youth organizations.

Key words: *military-patriotic education, national resistance, territorial defense forces, Kaitseliit, legal regulation, preparation for defense.*

Актуальність проблеми. Боротьба з агресором, яка триває в Україні вже дев'ятий рік, ставить перед державою і суспільством нові завдання щодо удосконалення функціонування всіх сфер суспільного життя. Одним з основних чинників гідної відсічі окупантам є процеси національно-патріотичного виховання, які активізувалися в нашій країні після 2014 року. Базуючись, зокрема, і на заходах з національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, напередодні широкомасштабного вторгнення Росії на територію України було ухвалено Закон «Про основи національного спротиву», відповідно до якого здійснюється розбудова Сил Територіальної оборони та руху опору. Враховуючи прагнення України щодо набуття членства в ЄС та НАТО, для удосконалення правового регулювання організації національного спротиву та військово-патріотичного виховання доцільно розглядати досвід інших країн, в яких діє налагоджена система військової підготовки населення до національного спротиву.

Однією з таких країн є Естонська Республіка (далі за текстом – Естонія). Військова доктрина цієї країни від самого відновлення незалежності на початку 1990-х років базується на протистоянні Росії у випадку її збройної агресії проти Естонії. Відповідно, в Естонії було створено розгалужену систему інститутів національного спротиву та військово-патріотичного виховання, діяльність та функціонування яких належним чином врегульовані з боку законо-

давства. Саме тому для удосконалення правового регулювання процесів військово-патріотичного виховання в Україні доцільно дослідити досвід Естонії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація військово-патріотичного виховання та національного спротиву в Естонії частково відображена в працях вітчизняних науковців, таких як К. Журба, О. І. Затинайко, Ю. Л. Калгушкін, В. В. Сокурєнко, В. Г. Сюравчик, К. В. Сюравчик, П. В. Щипанський та ін. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити роботи В. Вебеля (V. Veebel), К. Залеського (K. Zaleski), З. Сліви (Z. Sliwa), І. Плома (I. Ploom). Однак у зазначених працях основна увага приділена функціонуванню територіальних підрозділів оборони, натомість питання військово-патріотичного виховання розглядаються лише опосередковано, в межах одного з підґрунть національного спротиву. Не зосереджують науковці достатньої уваги й на питанні імплементації досвіду Естонії в правове регулювання процесів військово-патріотичного виховання в Україні.

Визначення мети дослідження. Метою статті є дослідити правове регулювання участі сил національного спротиву Естонії в заходах військово-патріотичного виховання, проаналізувати його характерні риси й відмінності із сучасними українськими реаліями та запропонувати напрями удосконалення вітчизняної системи військово-патріотичного виховання й національного спротиву, базуючись на естонському досвіді.

Виклад основного матеріалу досліджень.

Перш за все, визначимося із терміном «національний спротив». Відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву», останній тлумачиться як комплекс заходів, які організуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України (Про основи, 2021). Якщо «уніфікувати» це визначення для усіх країн, то національний спротив вбачається нам комплексом заходів, кінцевою метою якого є підготовка якомога більшої кількості громадян до протидії військовій агресії. Ключовим у функціонуванні системи національного спротиву має бути об'єднання громадян довкола ідеї захисту своєї Батьківщини, а також належне військово-патріотичне виховання населення.

Військово-патріотичне виховання, відповідно до чинного законодавства, є наскрізним виховним процесом, який спрямований на формування у громадян оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони (Про основні засади, 2022). Виходячи з цього визначення, необхідно зауважити два важливі моменти. Перший – готовність до національного спротиву є однією з головних цілей військово-патріотичного виховання, а отже, вони нерозривно пов'язані. Другий – забезпечення процесу військово-патріотичного виховання та ґрунтовної підготовки населення до національного спротиву неможливе без відповідної інституційної бази, для функціонування якої необхідне належне правове регулювання.

З огляду на процес організації національного спротиву України, який базується на взаємодії Збройних Сил України з підрозділами Сил Територіальної оборони (далі – ТрО), а також дії руху опору, важливо дослідити процеси організації національного спротиву в Естонії. Як зазначають естонські дослідники В. Вебель та І. Плом, Естонія в своїй політиці національного спротиву дотримується підходу загальнонаціонального спротиву з великим акцентом на територіальній обороні, обов'язковій військовій службі та армії резервістів (Veebel & Ploom, 2019). Польський дослідник К. Залеський в колоборації з естонськими колегами В. Вебелем та З. Сливою провів

дослідження концепцій функціонування територіальної оборони балтійських держав і дійшов до висновку, що формування територіальної оборони, зокрема в Естонії, роблять внесок у фактор стримування можливої агресії з боку Росії, включаючи їхню роль у формуванні патріотичного духу серед громадян цих націй, сприяючи посиленню стійкості та опору у випадку війни та окупації (Zaleski, 2020, с. 193).

Зауважимо, що концепція національного спротиву Естонії полягає у відсічі можливої агресії з боку Росії на власній території із широким застосуванням партизанської тактики та дії розвідувально-диверсійних груп, що історично базується на діяльності антирадянських партизанських загонів періоду 1940–1941 рр. та 1944–1953 рр. Зазначимо, також, що в Естонії, як і в інших балтійських країнах, вихідними історичними координатами для укріплення патріотичних почуттів громадян є період незалежності країни 1918–1940 років, рух опору радянській окупації у роки Другої світової війни та у перші повоєнні роки, а також боротьба за відновлення незалежності наприкінці 1980-х років. Відповідно, правове регулювання військово-патріотичного виховання в Естонії також бере своє коріння від періоду незалежності 1918–1940 років.

Зокрема, в Естонії ще в перші роки відновлення незалежності було відновлено закон «Про оборону» 1930 року, який, з-поміж іншого, регулює діяльність парамілітарних та молодіжних організацій у сфері патріотичного виховання. Детальніше розглянемо діяльність цих організацій, правові засади їх діяльності та участь у національно-патріотичному та військово-патріотичному вихованні населення.

Головною організацією, яка поєднує у собі функції резерву Сил оборони Естонії, установи підготовки громадян до військової служби та виховного осередку, є Спілка оборони Естонії (ест. Kaitseliit, далі – Кайтселійт). 28 квітня 1992 року Кайтселійт було офіційно включено до Сил оборони Естонії (EDL, 2023). У лютому 2013 року замість діючих законів 1930-х років, що регулювали діяльність Кайтселійту, було прийнято оновлений Закон (Kaitseliidu seadus, 2013). Отже, Кайтселійт є добровольчою воєнізованою організацією державної оборони, яка діє у сфері управління Міністерства оборони Естонії, володіє зброєю та займається військовою підготовкою. Головною метою діяльності Кайтселійту є підвищення готовності населення до захисту незалежності та конституційного ладу Естонії, спираючись на вільне волевиявлення та власну ініціативу (Kaitseliidu seadus, 2013).

У мирний час Кайтселійт виконує наступні завдання:

- бере участь у зміцненні патріотичних та національних почуттів громадян Естонії, збереженні та вихованні волі до оборони;
- підвищує обороноздатність держави;
- бере участь у забезпеченні безпеки мешканців Естонії та у підвищенні її рівня;
- надає можливість та організовує навчання військовій справі дійсних членів Кайтселійту відповідно до порядку, встановленого ч. 3 ст. 6 Закону Естонії «Про військову службу»;
- здійснює організацію інших видів навчання й підготовки;
- сприяє розвитку та заохоченню фізичної культури та спорту серед громадян;
- забезпечує у разі потреби охорону об'єктів державної оборони та майна, що використовується з метою державної оборони, а також закордонних представництв Естонії;
- виконує інші завдання, покладені на Кайтселійт законами та іншими нормативно-правовими актами (Kaitseliidu seadus, 2013).

За умов дії режиму надзвичайного стану, Кайтселійт також може залучатися й до виконання інших спеціалізованих завдань. До таких завдань належать регулювання безпеки дорожнього руху в зоні дії надзвичайного стану, охорона громадського порядку та державного кордону, забезпечення кібербезпеки. В. В. Сокурєнко зауважує, що Кайтселійт виконує важливе завдання з допомоги державним органам у гасінні лісових пожеж, забезпечення безпеки на різних заходах, а також надає допомогу поліції, для чого в межах територіальних підрозділів Кайтселійту діють «помічники поліцейських» (Сокурєнко, 2015, с. 48–49).

У складі «Кайтселійту» діє також жіноча організація «Жіночий захист дому» (ест. Naiskodukaitse, далі – Найскодукайтсе). Завданням Найскодукайтсе є залуження жінок віком від 18 років до завдань оборони Естонії, а також оволодіння ними навичок, необхідних для забезпечення безпеки держави. До завдань Найскодукайтсе, як і до завдань Кайтселійту, відповідно до Статуту організації входять поширення патріотичних ідей та поглиблення національних почуттів естонського народу, підвищення соціальної активності жінок за допомогою ініціативи громадян, надання членам організації та населенню можливості для навчання та покращення навичок з подолання різних кризових ситуацій тощо (Naiskodukaitse põhikiri, 2013).

До складу Кайтселійту входять також дві молодіжні організації – «Молоді орли» (ест. Noored Kotkad) та «Доньки Батьківщини» (ест.

Kodutütred). Відділення зазначених організації діють на базі закладів загальної середньої освіти на підставі спеціальних угод (Журба, 2022, с. 111). До цих молодіжних організації залучаються юнаки і дівчата віком від 7 до 18 років. Метою діяльності «Молодих орлів» та «Доньок Батьківщини» є надання молодим людям можливості самореалізації за допомогою патріотичного виховання, підготовка молоді до оборони країни, поширення знань про історію Естонії, зміцнення фізичної форми та розвиток громадянської компетентності (teeviit.ee, 2022). Фактично, «Молоді орли» та «Доньки Батьківщини» – аналог скаутських організацій, але форма їх діяльності виходить далеко за межі літніх таборів і спортивних змагань. Юнаки й дівчата мають можливість пройти спеціальні курси з випробуваннями, які сприяють набуттю первинних військових спеціальностей, наприклад курси «Розвідник», «Стрілок», «Перша допомога» тощо (teeviit.ee, 2022).

Діяльність Кайтселійту та його складових організацій регулюється, окрім закону «Про Кайтселійт», низкою інших естонських законів, зокрема законами «Про організацію Сил оборони Естонії», «Про військову службу», «Про поліцію та державний кордон», «Про надзвичайні ситуації», «Про адміністративне провадження», «Про державну таємницю» тощо.

Для проведення військово-патріотичного виховання Кайтселійт має у своєму розпорядженні тренувальну базу, а також взаємодіє з іншими органами державної влади та збройними силами Естонії. Також слід зауважити, що завдяки розробленому законодавству щодо обігу зброї в Естонії, члени Кайтселійту можуть купувати та зберігати бойову зброю і спеціальні засоби вдома, що підвищує загальну готовність організації та населення до оборони (Kaitseliidu seadus, 2013).

Варто зауважити, що належне правове регулювання й державне забезпечення діяльності Кайтселійту самі по собі є дієвим засобом для національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання населення Естонії. Наприклад, з початку повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну посилюється потік добровольців у Кайтселійт та його структурні підрозділи. Якщо на початку 2022 року чисельність Кайтселійту складала трохи більше 25 тис. осіб, то з лютого по квітень того ж року заявки на вступ до організації подали більше 2 тис. громадян (Turovski, 2022).

Варто зазначити, що в Україні від 2021 року відбувається побудова системи національного спротиву, яка базується, зокрема, і на досвіді балтійських країн. Вітчизняний національний

спротив також включає в себе територіальну оборону, яка є частиною Збройних Сил України, рух опору та підготовку громадян України до національного спротиву (Про основи, 2021). Як і в Естонії, одним зі завдань підготовки населення до національно спротиву є формування в громадян патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту України (Про основи, 2021). Серед заходів військово-патріотичної підготовки населення також є початкова військова підготовка населення у літніх таборах в ігровій формі (Про основи, 2021).

Однак, слід зауважити на наступні суттєві відмінності в організації вітчизняної ТрО та Кайтселіту та, відповідно, на їх роль у військово-патріотичному вихованні. По-перше, філософія та діяльність Кайтселіту спирається на досвід функціонування цієї організації в період незалежності Естонії 1918–1940 років. Закономірно, що Кайтселіт має глибші традиції та сам по собі є частиною історичного підґрунтя національно-патріотичного виховання. Сили ТрО є новим формуванням, і його традиції ще не укорінені у свідомості українського суспільства. Тому один із заходів національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання в Україні має бути поширення інформації про участь Сил ТрО у відсічі збройної агресії Росії.

По-друге, до складу Кайтселіту входять також і молодіжні організації, які мають тісний структурний зв'язок, і діяльність яких регулюється, зокрема, законом «Про Кайтселіт». В Україні ж молодіжні організації (наприклад, Пласт) є скаутськими організаціями, які діють відокремлено від Сил ТрО. З одного боку, це не виключає взаємодію між ТрО та Пластом, але з іншого, до завдань діяльності Пласту офіційно не входить військово-патріотична підготовка (Про визнання, 2019). Військово-патріотична гра «Джура», яка ставить на меті військово-патріотичне виховання дітей і юнаків, по-перше, не пов'язана зі скаутським рухом, а по-друге, при її проведенні застосовуються дещо застарілі підходи до системи військово-патріотичної підготовки. Як слушно

зазначають у своєму дослідженні В. С. Сандул та В. А. Сікорський, необхідно перебудувати систему військово-патріотичного виховання в межах гри «Джура» таким чином, щоб вона відповідала сучасним тенденціям розвитку збройних сил та ведення загальновійськового бою (Сандул, 2019, с. 128). Отже, цілком слушною, на нашу думку, буде пропозиція перегляду сучасного правового статусу підрозділів Сил ТрО, а також скаутських організацій в Україні з метою утворення єдиного формування національно спротиву, який би охоплював майже усі верстви населення держави і здійснював би заходи національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання у відповідності до сучасних тенденцій розвитку суспільства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, участь сил національного спротиву Естонії в заходах військово-патріотичного виховання врегульована на законодавчому рівні, а також у статутах організацій, які діють у сфері підготовки населення Естонії до оборони. Основними інститутами, які забезпечують процес військово-патріотичного виховання в Естонії, є Кайтселіт та його структурні (зокрема, молодіжні) підрозділи, які складають сили національного спротиву Естонії. Особливостями діяльності Кайтселіту та його структурних підрозділів є: охоплення всіх вікових верств населення, починаючи з 7 років; базування на традиціях незалежності Естонії у 1918–1940 роках; організація військово-патріотичної підготовки у відповідності до програм реальної взаємодії з підрозділами регулярної армії; широка матеріальна підтримка з боку держави та Сил оборони Естонії.

Імплементация досвіду Естонії в Україні можлива за рахунок удосконалення діючих програм військово-патріотичного виховання дітей та молоді у відповідності до сучасних реалій бойових дій, а також об'єднання Сил Територіальної оборони із скаутськими організаціями для забезпечення безперервного та оборонно-орієнтованого процесу військово-патріотичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>
2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
3. Veebel V., Ploom I. (2019). Are the Baltic States and NATO on the right path in deterring Russia in the Baltic?. *Defense & Security Analysis*. 2019. № 35(4). P. 406-422, doi:10.1080/14751798.2019.1675947
4. Zaleski K., Sliwa Z., Veebel V. Baltic visions and dilemmas of territorial defence after 16 years in NATO. *Journal of International Studies*. 2020. № 13(4). P. 184–196. doi:10.14254/2071-8330.2020/13-4/13

5. New beginning: Estonian Defence League. URL: <https://www.kaitseliit.ee/en/new-beginning> (дата звернення: 09.04.2023).
6. Kaitseliidu seadus (vastu võetud 28.02.2013) URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127012023002> (дата звернення: 09.04.2023).
7. Сокуренько В. В. Порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду правового регулювання сферою оборони Естонії та України. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 46–51.
8. Naiskodukaitse põhikiri: Kinnitatud Kaitseliidu keskkogu 22.11.2013 otsusega nr K-0.1.1/13/20879PR. URL: https://www.naiskodukaitse.ee/Naiskodukaitse_pohikiri_11
9. Журба Н. Зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 3 (111). С. 107–111.
10. Noored Kotkad ja Kodutütred – noorte ja noortejuhtide võimalus panustada Eesti riigikaitse. Teeviit.ee. URL: [https://www.teeviit.ee/noored-kotkad-ja-kodututred-noorte-ja-noortejuhtide-voimalus-panustada-eesti-riigikaitse/](https://www.teeviit.ee/noored-kotkad-ja-kodututred-noorte-ja-noortejuhtide-voimalus-panustada-eesti-riigikaitse)
11. Turovski Marcus. Interest in the Defense League spikes in wake of Ukraine war. URL: <https://news.err.ee/1608561229/interest-in-the-defense-league-spikes-in-wake-of-ukraine-war>
12. Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху: Закон України від 17 грудня 2019 року № 385-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text>
13. Сандул В. С., Сікорський В. В. Військово-патріотичне виховання при викладанні навчального предмета «Захист Вітчизни» в середніх загальноосвітніх закладах. *Інформація і право*. 2019. № 3 (30). С. 126–131.

REFERENCES:

1. Pro osnovy natsionalnogo sprotyvu [About the foundations of national opposition]: Law of Ukraine dated 16 July 2021 No. 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> [in Ukrainian]
2. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti [About the main ambush of state policy in the sphere of asserting Ukrainian national and community identity] Law of Ukraine dated 13 December 2022 No. 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian]
3. Veebel, V., & Ploom, I. (2019). Are the Baltic States and NATO on the right path in deterring Russia in the Baltic? *Defense & Security Analysis*, 35(4), pp. 406–422, doi:10.1080/14751798.2019.1675947 [in English]
4. Zaleski, K., Sliwa, Z., & Veebel, V. (2020). Baltic visions and dilemmas of territorial defence after 16 years in NATO. *Journal of International Studies*, 13(4), 184–196. doi:10.14254/2071-8330.2020/13-4/13 [in English]
5. New beginning: Estonian Defence League. URL: <https://www.kaitseliit.ee/en/new-beginning> [in English]
6. Kaitseliidu seadus [Law on Defence League]. Law of the Estonian Republik dated 28.02.2013. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127012023002> [in Estonian].
7. Sokurenko, V. (2015) Porivnialno-pravovy analiz mizhnarodnogo dosvidu pravovoho rehuliuвання sferoiu oborony Estonii ta Ukrainy [Comparative legal analysis of the international experience of legal regulation in the field of defense of Estonia and Ukraine]. *Yurydychna nauka*, 5. pp. 46–51 [in Ukrainian].
8. Naiskodukaitse pyhikiri [Regulations of Women Home Defence League] dated 22.11.2013 No K-0.1.1/13/20879PR. URL: https://www.naiskodukaitse.ee/Naiskodukaitse_pohikiri_11 [in Estonian]
9. Zhurba, N. (2022) Zarubizhnyi dosvid pidhotovky shkoliariv do zakhystu svoiei krainy [Foreign experience of training schoolchildren to defend their country]. *Nova pedahohichna dumka*, 3 (111), pp. 107–111 [in Ukrainian]
10. Noored Kotkad ja Kodutütred – noorte ja noortejuhtide vyimalus panustada Eesti riigikaitse [The Young Eagles and The Daughters of Motherland is an opportunity for young people and youth leaders to contribute to the national defense of Estonia]. *Teeviit.ee*. URL: <https://www.teeviit.ee/noored-kotkad-ja-kodututred-noorte-ja-noortejuhtide-voimalus-panustada-eesti-riigikaitse/> [in Estonian]
11. Turovski Marcus. Interest in the Defense League spikes in wake of Ukraine war. URL: <https://news.err.ee/1608561229/interest-in-the-defense-league-spikes-in-wake-of-ukraine-war> [in English]
12. Pro vyznannia plastovoho rukhu ta osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky plastovoho, skautskoho rukhu [About the recognition of plast movement and the peculiarities of the sovereign support of plast, scout movement]. Law of Ukraine dated 17 December 2019 No. 385-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text> [in Ukrainian]
13. Sandul, V., Sikorskyi, V. (2019) Viiskovo-patriotychne vykhovannia pry vykladanni navchalnogo predmeta «Zakhyst Vitchyzny» v serednikh zahalnoosvitnikh zakladakh [Military and patriotic education in the teaching of the subject "Defense of the Motherland" in secondary general education institutions]. *Information and law*, 3 (30), pp. 126–131 [in Ukrainian].